

HISTRIA ÎN EPOCA ARHAICĂ *

I

PETRE ALEXANDRESCU

Localizarea Histriei a fost multă vreme un subiect de discuție. Rar menționată de izvoarele literare antice¹, cetatea figura în dicționarele mai vechi alături de sutele de toponime neidentificate ale lumii antice. Indicată de cei vechi ca port pe coasta apuseană a Mării Negre, în apropierea Dunării, Histria punea serioase probleme de localizare.

Așa cum s-a dovedit prin cercetările geomorfologice, conturul litoralului Mării Negre a suferit unele modificări din antichitate pînă în zilele noastre. Ca rezultat al unei transgresiuni marine, care a ridicat oglinda mării cu circa 5—7 m, cîmpiile litorale au fost parțial inundate, încă de la sfîrșitul epocii antice². Unele orașe au fost parțial inecate. Printre acestea se numără Olbia, Chersones, Phanagoreia³, precum și Histria. Aici cartierele joase din partea de nord au intrat sub apă, împreună cu nivelele de locuire cele mai vechi din restul cetății. S-a format golful lacului Sinoe și lacul Istria, care au înghițit o parte din necropolă și drumurile de legătură cu așezările situate la

* Prima parte dintr-o Istorie a Histriei, în pregătire.

¹ Izvoarele literare referitoare la Histria și teritoriul ei au fost adunate (text și traducere în limba română) de D. M. Pippidi, ISM 1, p. 39—43.

² Fenomenul este cunoscut sub denumirea de „transgresiunea histriană” sau „nymphaeană” și a fost cercetat de P. P. Feodorov, International Geology Review 14, 1972, p. 160—164; cf. F. A. Șcerbakov, E. V. Korneva, E. K. Zabelina, in *The Internal and Marginal Sea Evolution during the Late Quaternary*, Moscova, 1979, p. 46 urm.

³ Începînd din 1964, Laboratorul de tehnologie al Institutului de arheologie din Leningrad și-a propus cercetarea „metodelor de reconstituire ale condițiilor geografice ale siturilor antice nord-pontice”. Prima temă în cadrul acestui program a fost Olbia, unde cu ajutorul unor analize combinate paleogeografice, geoacustice etc., s-a obținut reconstituirea liniei antice a coastei, cota oglindei mării în timpul regresiei din antichitate (7—9 m sub cea actuală) și unele date referitoare la cronologia fenomenului, cf. K. K. Silik, in *Op'ia*, Kiev, 1975, p. 51—91.

vest și la nord⁴. Efectele acestui fenomen au fost complicate de cele ale altuia, propriu coastelor occidentale ale Mării Negre. Curenții marini au transportat sedimentele aduse de Dunăre la vărsare, aliniindu-le de-a lungul țărmului. În decursul vremii, numeroase golfuri și băi au fost colmate sau despărțite de mare prin cordoane litorale⁵. Golful antic al Histriei a suferit și el acest proces, fiind separat de mare printr-un banc de nisip, care are actualmente o lățime de câțiva kilometri. Jocul naturii a produs, astfel, schimbări esențiale în peisajul histrian. Port marin în antichitate, așezat pe țărmul unei cîmpii litorale, Histria se află astăzi la o depărtare de peste 10 km de mare, parțial înecată de apele lagunelor care o înconjoară.

MEDIUL GEOGRAFIC ȘI ECOLOGIC

Cîmpia litorală pe care s-a instalat orașul se continuă către apus cu valea fertilă a râurilor Nuntași și Iunan-Dere, configurată ca un larg amfiteatru, mărginit spre apus și spre sud de dealuri line. Fiecare punct al acestui amfiteatru, pînă la o distanță de 15—20 km, putea fi supravegheat din Cetate, conferind acestui teritoriu, devenit repede nucleul viitoare *chora*⁶, calitatea pe care o reclama o asemenea „moșie“, aceea definită de K. Kirsten prin termenul de *Überschaubarkeit*⁷. Dincolo de acest nucleu, afectat exploatărilor agricole, se afla, către Nord, un ținut bogat în resurse miniere. La circa 30 km NV de Histria, dealul Altîntepe conținea zăcăminte de cupru, unele deschise la suprafață și permițînd o exploatare relativ ușoară⁸. Ceva mai aproape de cetate,

⁴ Preliminariile acestui fenomen par a se fi produs la Histria încă înaintea definitivei abandonări a orașului, la începutul sec. al VI-lea e.n.: vezi P. Alexandrescu, *Dacia*, 22, 1978, p. 333 urm.

⁵ A. C. Banu Hidrobiologia 2, 1961, p. 127 urm.; ibidem, 6, 1965, p. 259 urm.; ibidem 12, 1973, p. 5 urm.; P. V. Cotet, *Materiale*, 5, 1956 Cercetările întreprinse de N. Panin, Șt. Panin, N. Herz și E. Noakes, *Quaternary Research* 19, 1983, p. 249—255, pe baza analizelor cu radiocarbon, au stabilit etapele evoluției gurilor Dunării în ultimii 10.000 de ani, identificînd o succesiune de Delte, rînd pe rînd formate și distruse de curenții marini, pe direcția N→S, în funcție de oscilațiile nivelului mării; cf. N. Panin, *Dacia* 27, 1983, p. 175 suiv.

⁶ Vezi partea a doua a studiului, care va apărea în numărul următor al acestei reviste.

⁷ K. Kirsten, *Die griech. Polis als historisch-geographisches Problem des Mittelmeerraumes*, Bonn 1956, p. 34; vezi și darea noastră de seamă în SCIV 22, 1971, p. 655—662.

⁸ D. M. Pippidi, *ISM* 1, p. 21, cu bibliografia problemei. În apropierea acestei înălțimi au fost descoperite numeroase săgeți de bronz, cu valoare numoidală, izolate sau în tezaure (unele foarte numeroase), datînd din sec. VI—V î.e.n. Cele mai multe se grupează în apropierea așezării histriene de la Cap Doloșman, unde poate că aceste piese erau și fabricate; vezi partea a doua a studiului. Este de asemenea interesant de relevat numărul mare de statui de bronz menționate de inscripțiile histriene (în raport cu cele din piatră sau marmoră), indicînd abundența acestui material. Interesul coloniștilor pentru minele de cupru s-a dovedit activ și la Apollonia Pontică, unde orașul se afla în imediata apropiere a unor zăcăminte de cupru; una din înălțimi se mai numește încă și astăzi „Muntele de Cupru“.

în preajma așezării agricole de lângă Sinoe, se aflau zăcăminte de fier, exploatate în epoca romană, poate și mai devreme⁹. În sfârșit, cariere de piatră pentru construcții au fost exploatate în zona Sinoe și Cap Doloșman, cît și în interiorul continental. Utilizate încă din epoca arhaică, ele au furnizat cea mai mare parte din piatra de construcție, cu excepția marmurei, importată de peste mare¹⁰.

Situată în apropierea Deltei Dunării, Histria își datora însă existența în special fluviului, care mărginea o parte din *chora* orașului¹¹. Divinitatea Istrului apare și pe unele monede, ținînd în mina dreaptă un delfin, animal (marin și nu fluvial) care amintește că pe teritoriul Histriei fluviul Istros se varsă în mare¹².

Peștele din Deltă și din lagunele vecine a reprezentat una din resursele principale de-a lungul întregii istorii a cetății. În scrisorile guvernatorilor romani din sec. I e.n., cuprinse în Horothesia lui Laberius Maximus, se specifică chiar că „aproape singurul venit al orașului ... e cel de pe urma peștelui sărat“¹³. Sturionii constituiau și atunci, ca și astăzi, varietatea cea mai apreciată care putea fi prinsă la vărsarea marilor fluvii ale Pontului Euxin (Hdt. IV 53)¹⁴. Peștele pontic, mult apreciat în Grecia, era una din mărfurile cel mai bine vîndute, odată ce era supus unor operații de conservare prin sare¹⁵.

Ținutul ales de histrieni oferea deci condiții geo-ecologice prielnice. Adunat, din punct de vedere peisagistic, în jurul punctului ales pentru ridicarea cetății din care puteau fi supravegheate împrejurimile pînă la distanțe considerabile, el dispunea de resurse naturale suficiente care să permită coloniștilor să-și desfășoare activitatea.

GEȚII

Dunărea a servit ca poartă de intrare către interiorul continental, locuit de triburile trace ale geților. Ca și alți coloniști greci, instalați la gura marilor fluvii, histrienii au urcat cursul Dunării și a afluen-

⁹ E. Zah, *Pontica*, 4, 1971, p. 204; Al. Suceveanu și E. Zah, *SCIV* 22, 1971, p. 567 urm.

¹⁰ A. Murariu și A. Avram, *Pontica*, 16, p. 189 urm.

¹¹ L. Robert, *A travers l'Asie Mineure*, Paris 1980, p. 88 : „Ce qui importe pour une cité antique, c'est „la ville et son territoire“ : la ville est très rarement située sur le fleuve même ; elle en est d'ordinaire plus ou moins éloignée. Ce qui compte seul, s'est que le fleuve — du moins une partie de son cours — soit dans le territoire de la ville. Celle-ci le met alors sur ses monnaies“.

¹² L. Robert, *op. laud.*, p. 88 ; F. Imhoof-Blumer, *Fluss- u. Meergetter auf griech. u. röm. Münzen*, Geneva 1924, nr. 141, din timpul Iuliei Domna.

¹³ D. M. Pippidi, *ISM* 1, nr. 68, r. 20—22, cu comentariu și bibliografie.

¹⁴ L. Robert, *J. Sav.* 1962, p. 57 urm.

¹⁵ M. Bleahu, *Rev. de geologie și geografie*, 6, 1962, p. 333 urm., presupune că prepararea se făcea în preajma lacului sărat Nuntași, aflat la 4 km V de Histria. Instalații de sărat pește au fost descoperite la Tiritake, la NV de Pantikapaion, unde au fost scoase la lumină 24 de rezervoare, pe fundul cărora se păstrau oase și solzi ; cf. Yu. Marti, *MIA* 4, 1941.

ților ei în căutarea unor parteneri de schimb. Ei se aflau, în primul rând în interiorul Dobrogei, dar și de o parte și de alta a malurilor Dunării inferioare, la vadurile de trecere către ținuturile din nordul fluviului.

Amplasarea partenerilor mai îndepărtați se conturează acum mai bine grație cercetărilor și descoperirilor recente: ei se situau în ținutul subcarpatic al Olteniei și pe platoul moldovenesc. Harta răspîndirii monedei histriene din sec. al V-lea și al IV-lea¹⁶, precedată de aceea a penetrației importurilor ceramice din sec. VI-V¹⁷ sau a introducerii tehnicii grecești a olăritului la roată încă din sec. al VI-lea, marchează o concentrare de puncte la terminalul căilor de pătrundere de-a lungul cursului Dunării¹⁸. O cale diferită de penetrație era cea maritimă, de-a lungul litoralului marin, pînă la gura Niprului, unde zona de penetrație histriană se întretăia cu aceea a Olbiei¹⁹. Partenerii principali au rămas însă întotdeauna geții, în special cei din imediata apropiere a „moșiei” orașului. Instalarea însăși a coloniștilor în acel punct a trebuit să țină seama de factorul principal politic al ținutului pe care ei îl reprezentau.

Din punct de vedere cultural, geții se aflau, în epoca fundării Histrici, la trecerea dintre Hallstattul Mijlociu și cel Tîrziu. Se știe că pe cea mai mare parte a teritoriului dobrogean înflorea în acea vreme

¹⁶ B. Mitrea, Studii Clasice, 7, 1965, p. 143 urm.; C. Preda, Histria, 3, 1973, p. 26 și fig. 1.

¹⁷ Cele mai vechi descoperiri din Moldova sînt cele de la Curteni, jud. Huși, C. Ionomu, Dacia, 23, 1979, p. 79, 81 și 82 urm., fig. 4/1 și 10/6 (fragm. de cupă greacă orientală, al doilea și al treilea sfert al sec. VI) fig. 4/2 și 10/7 (fragment de cup-skyphos atic cu firnis negru, 490—470 î.e.n.), fig. 4/3 și 10/5 (fragment de *stemmed dish conv. small attic* cu firnis negru cca. 525 î.e.n.) și fig. 4/4—7 (fragmente de amfore grecești orientale și lesbosiene din sec. al VI-lea). În Oltenia, săpăturile lui Vlad Zirra de la Coțofenii-din-Jos au scos recent la lumină fragmente attice din sec. al V-lea precum și unele fragmente de piese grecești orientale din a doua jumătate a sec. al VI-lea, încă inedite.

¹⁸ Cele mai vechi piese locale fabricate la roată au apărut în Oltenia: 1. Ieșalnița, jud. Mehedinți, M. Nica, Historica (Craiova) 3, 1974, p. 30, fig. 13/2, fragment de bol imitînd un tip care a fost produs în Grecia Orientală o bună perioadă din sec. al VI-lea, cf. P. Alexandrescu, Histria 4, 1978, p. 27. 2. Gogoșu, jud. Caracal, D. Berciu și E. Comșa, Materiale 2, 1956, p. 417, fig. 140 și 141/6; P. Alexandrescu, Dacia 21, 1977, p. 130 urm., fig. 16, fragment de ceașcă supraînălțată. Cercetările recente de la Coțofenii-din-Dos, vezi nota precedentă, au scos la lumină și un grup de ceramică la roată cenușie, imitînd modele grecești, în bună parte histriene, vezi și piesele descoperite la Alexandria de către C. Preda, Dacia, 2, 1959, p. 183 urm.; P. Alexandrescu, *art. cit.*, unde se discută întreaga problematică a penetrației modelelor grecești în lumea sud-și nord-dunăreană.

Este de presupus că în exercitarea influenței sale asupra bazinului Dunării inferioare, Histria își conjuga acțiunea cu aceea a coloniei mizeziene surori de la Odessos.

¹⁹ P. Alexandrescu, Studii Clasice, 12, 1971, p. 149 urm.

civilizația denumită Babadag, după așezarea de pe malul lacului cu acest nume. Această civilizație, evoluind mai multe secole din prima jumătate a mileniului I î.e.n., ocupa o arie întinsă, între munții Balcani și platoul moldovenesc, învecinându-se spre vest cu aceea denumită Basarabi, ambele atribuite triburilor getice²⁰. După dizolvarea acestor formații culturale, cândva în decursul veacului al VII-lea (poate sub presiunea unor elemente scitice venite din stepele nord-ponctice și din nordul Caucazului), civilizația materială a geților munteni îmbracă formele specifice cunoscute sub numele de Ferigile²¹, în timp ce în Dobrogea tradiții ale civilizației Babadag se mențin, în special în ținuturile din apropierea Dunării²².

Nu avem nici un fel de indicație de natură istorică, privind modalitatea de impact a coloniștilor în această lume, sensibil diferită de a lor, cu alte cuvinte, modul lor de instalare și de luare în stăpânire a ținutului pe care îl vor deține multe secole la rând. Ceea ce se poate afirma, pînă în momentul de față, este doar un rezultat negativ: nu a fost identificat, nici la Histria și nici în siturile rurale ale *chōrei*, un nivel precolonial, precedind imediat instalarea grecilor²³. La acesta se adaugă un altul: prima instalare a histrienilor în punctul care va deveni cetatea, cît și în așezările rurale din teritoriul luat în stăpânire, erau nefortificate. Aceste elemente, la care se asociază observații și

²⁰ B. Hänsel, *Beiträge zur regionalen u. chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Bonn, 1976, p. 120—122, 125—134 și passim; S. Morintz, *Dacia* 8, 1964, p. 101 urm.

²¹ Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967; idem, *Dacia*, 21, 1977, p. 81—111.

²² M. Irimia, *Pontica*, 14, 1981, p. 239 urm., cercetările de la Rasova, unde materiale ceramice de tradiție Babadag III se asociază cu unele de tip Ferigile-Bîrsești.

²³ P. Alexandrescu și S. Morintz, *Pontica*, 15, 1982, p. 47, în legătură cu nivelul precolonial de la Histria se aduc precizările următoare: „A Histria, où les fouilles systématiques se poursuivent depuis presque 70 années et où il n'y a pas de telle couche (précoloniale), une dizaine de fragments céramiques significatifs, mis au jour soit par les travaux de S. et M. Lambrino, soit au cours des excavations d'après guerre, peuvent être attribués à la civilisation de Coslogeni de l'époque du Bronze final, à celle de Babadag I et II (aucune pièce spécifique Babadag III), enfin à la civilisation de Basarabi (un tesson). Ces découvertes indiquent l'existence de sites hallstattiens aux environs de la place choisie par les Milésiens. Sur le site du Cap Dolosman de la *chōra* histrienne, datant de la fin du VIIes. av.n.è. jusqu'à l'époque byzantine, quelques fonds de cabanes Babadag II (et III?) se trouvaient sous la stratigraphie grecque, mais pas en contact avec elle (M. Coja, *BMI* 1972, 2, p. 33). Sur le site même de Babadag, la couche hallstattiennne la plus récente (III) est complètement dépourvue de céramique grecque, tandis que, près du site, un modeste habitat indigène du VIes. est dépourvue de céramique du type de Babadag. Il n'y a donc pas de contact entre le Ha Moyen de la Dobrougja et le matériau grec le plus ancien, dont l'apparition semble avoir eu lieu après la disparition des civilisations hallstattiennes moyennes“.

descoperiri dintr-o perioadă de timp imediat ulterioară actului fundării, ne-a făcut să presupunem instalarea histrienilor în locuri cotiere neocupate anterior de geți și luarea contractuală în stăpînire a pămîntului²⁴.

ÎNTEMEIEREA

Historiografia antică ne-a transmis o dublă tradiție cu privire la data de întemeiere a Histriei. Primul text este un loc din cronica lui Eusebiu, transmis atît în versiunea lui Hieronym, cît și în cea armeană, în care *Histrus ciuitas in Ponto condita* este raportat la Olimpiada 30 (657/656 î.e.n.)²⁵. Cel de-al doilea este un pasaj din poemul iambic de caracter geografic, care a circulat sub numele lui Skymos din Chios :

Ἴστρος πόλις
ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ λαβοῦσαν (<Ἴστρον τοῦνομα>).
Μιλήσιοι κτίσουσιν ἡνίκα Σικθῶν
εἰς τὴν Ἀσίαν στρατεύμα διέβη βαρβάρων
τὸ Κυμπερίου διῶκον ἐν τοῦ Βοσπόρου.

(767—772)²⁶ (Orașul Istros și-a luat numele de la fluviu. Milesienii au întemeiat acest oraș, în vremea în care armata sciților barbari a trecut în Asia, urmărind pe cimerienii din Bosphor). Într-un studiu mai vechi am încercat să examinez valoarea istorică a acestui text, atrăgînd atenția asupra înțelesului mai precis al informației lui Eusebiu, în raport cu cel de-al doilea, care se referă la evenimente mai greu de precizat²⁷. Evident, nu am avut intenția de a afirma că data de 657/656 nu suferă de aceleași vicii ca majoritatea, dacă nu chiar toate elementele cronologiei grecești ale veacului al VII-lea. Valoarea ei stă mai degrabă în indicația de ordin serial cu privire la ordinea fundării orașelor elenice din Marea Neagră. Întemeierea Histriei aparține aceluiași „val“

²⁴ Se pot adăuga aici și concluziile cercetărilor sovietice recente, efectuate în orașele din Nordul Mării Negre. Ele au fost expuse pe scurt de You. Vinogradov. *Antičnaya Grečia I*, Moscova 1983, p. 370 și urm.: vezi și celele celui de al II-lea Colocviu de la Tskhaltubo, *Demografičeskaya situacija v Pričernomor'e v period velikoj grečeskoj kolonizacii*, Tbilisi 1981. Diferită pare a fi fost modalitatea de implantare a coloniilor mileziene de pe coasta anatoliană a Hellespontului. În acest sens decretul din Apollonia pe Ryndakos, A. Rehm, *Delphinion*, n°155; Pippidi, Contribuții², p. 148, ctitorie milesiană, în care se face mențiune cum prin forța armelor și a lăncii, „strămoșii noștri au întemeiat celelalte așezări grecești și propria noastră cetate; împotriva valorii istorice a decretului însă, vezi J. Seibert, *Metropliois u. Apoikie*, 1963, p. 197—200; N. Ehrhardt, *Milet u. seine Kolonien*, Frankfurt a. Main, 1983, p. 45.

²⁵ Eusebius, *Werke VII, Hieronymi Chronikon*, (Helm) Berlin 1956, p. 95 b.

²⁶ GGM I, p. 202 (Müller). (Orașul Istros și-a luat numele de Istros de la fluviu. L-au întemeiat milezienii, pe vremea cînd armata sciților barbari a trecut în Asia urmărindu-i pe cimerienii, care fugeau din Bosfor).

²⁷ Alexandrescu, Studii Clasice 4, 1961, p. 64 urm.

de colonizare milesiană ca Berezan-Olbia, Sinope etc., la începutul perioadei de colonizare a bazinului pontic²⁸.

Unii învățați admit prezența greacă în Marea Neagră și înaintea acestui orizont cronologic. Mai mult decât o navigație de explorare, care a adus în lumea greacă primele știri despre aceste locuri (printre care și numele fluviilor Istros și Borysthenes), se admite chiar existența unor așezări grecești timpurii de-a lungul unui „North-East Passage“, cale comercială de legătură între Grecia și Urartu — Armenia²⁹. Cele mai vechi importuri, sigur atestate, se grupează însă în partea de Nord a bazinului pontic, și anume în interiorul stepelor rusești, indicând această direcție ca mai atrăgătoare pentru grecii care pătrundeau în Marea Neagră. Importurile ceramice, reprezentate de piese grecești-orientale din stilul „Middle Wild-Goat I“³⁰, probabil de proveniență mileziană, nu sînt însă mai vechi³¹ decât datele de întemeiere, cunoscute din izvoarele literare, ale primelor colonii milesiene³².

Histria a fost, așadar, cea mai veche colonie a Miletului de pe coasta apuseană a Mării Negre. Odată cu elementele generale de structură aduse din metropolă, limbă, cult, împărțirea pe triburi, instituții politice, cu alte cuvinte acele *nomina* de care vorbește Tukydidēs VI 51, și care au lăsat amprenta lor pe dezvoltarea orașului de-a lungul is-

²⁸ Etapa anterioară a fost reprezentată de colonizarea Propontidei, ale cărei surse istorice și încadrare cronologică au fost supuse unei analize pertinente de A. J. Graham, BICS 5, 1958, p. 25 urm.; idem, JHS 91, 1971, p. 39 urm.; vezi și M. Drew, ibidem 96, 1976, p. 18 urm., cu o discuție mai mult speculativă. Pentru coloniile milesiene, N. Ehrhardt, *Milet u. seine Kolonien*, p. 31—48.

²⁹ R. D. Barnett, in *The Aegean and the Near East. Studies H. Goldman*, Locust Valley 1956, p. 228 urm. Această cale maritimă a „orientalizării“ culturii și civilizației grecești pare a fi încă o ipoteză, așa cum crede și J. Boardman, *The Greeks Overseas*³, Londra 1980, p. 240.

³⁰ G. L. Huxley, *The Early Ionians*, Londra 1966, p. 64 urm.

³¹ N. A. Onaiko, *Antičnyj import v Pridneprov'e i Pobuže I*, Moscova 1966; Alexandrescu, RA 1975, p. 63—72.

³² Dovezi ale unei prezențe grecești timpurii pe coasta de NV a Mării Negre, ale unui eventual drum de explorare anterior instalării coloniilor, par a exista la Histria și la Berezan. Este vorba de un fragment de skyphos Eubeean Geometric târziu, descoperit la Histria și aflat acum în colecția muzeului „of Classical Archaeology“ de la Cambridge, (J. N. Coldstream, *Greek Geometric Pottery*, Londra 1968, p. 376, nota 7 și 8) și de un alt fragment similar de la Berezan, ibidem. La Histria și la Berezan au apărut și câteva fragmente cipriote de căni „White Painted IV“, P. Alexandrescu, *Histria* 4, cat. 256, pl. 26, datînd poate dinaintea fundării celor două orașe, dar cu o cronologie încă incertă. În sfîrșit, la Histria a fost descoperită o amforă fragmentară care „du point de vue de l'aspect général, décoration, forme, sinon argile, présente certaines similitudes avec la „G 2—3 Ware“ identifiée pour la première fois à Troie, et décrite par C. G. Boulter, *Troy* 4, p.p. 152—155“ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 63. Un al doilea vas, ibidem cat. 254, pl. 26 și fig. 8, ar putea aparține aceleiași categorii. Un examen amplu al categoriei numite „G 2—3 Ware“ a fost făcut de A. J. Graham, BSA 73, 1978, p. 66—71, care nu îl consideră mai nou de începutul sec. al VII-lea. Pînă la o analiză specială, în care să pot stabili dacă piesele de la Histria aparțin acestei categorii sau sînt rezultatul unor imitații sau influențe de atelier, nu aș încerca încă o fixare mai exactă a cronologiei lor.

toriei sale³³, unele trăsături par a fi fost proprii numai coloniilor mileziene din Marea Neagră: Olbia, Apollonia, Tyras, orașele din Bosphor (Pantikapaion, Phanagoreia și Hermonassa), poate Sinope³⁴. Mai mult chiar, miturile de întemeiere par a fi fost proprii citorva dintre grupurile de întemeietori, care țineau de același „val colonizator”. Așa, de pildă, cel care este ilustrat de reprezentarea vulturului de mare atacînd un delfin și care reprezintă emblema orașului nostru dar și la Sinope și Olbia³⁵.

În același „bagaj inițial”, coloniștii care au întemeiat Histria, ca și alții din același curent milezian, au adus cu ei o anumită tactică în raport cu populațiile în mijlocul cărora aveau să se așeze, dictată de propria lor experiență politică desfășurată în metropolă și în celelalte orașe grecești de pe coasta anatoliană³⁶. Contactul grecilor asiatici cu populațiile și formațiile politice vecine, receptarea obiceiurilor, cultelor și manierei lor de viață, reflectate în tradiția mitică și în suplețea raporturilor politice și diplomatice, au dat un anumit „cachet” grupurilor de coloniști milezieni în raporturile lor cu indigenii și disponibilitatea către înțelegeri pașnice și contractuale mai degrabă decît spre luarda cu forța în stăpînire a ținuturilor colonizate³⁷.

CELE MAI VECHI INDICII DESPRE STRUCTURA URBANĂ

Indicațiile privind topografia orașului în primele secole de existență sînt încă vagi³⁸. Pe partea cea mai ridicată a cîmpiei litorale, acolo unde stîncă vie era vizibilă la suprafață, s-a ridicat acropola. Aici se află zona sacră, avînd în apropiere — probabil — agoraua. Spre sud, în baia ferită de vîntul de NE, astăzi complet înnisipată, se afla portul³⁹. La cîteva sute de metri în interior, către vest, formînd o unitate proprie și separată de acropolă, era așezarea civilă, ocupînd o suprafață mult mai mare. Partea ei dinspre nord a intrat sub apele lacului Sinoc, ca urmare a transgresiunii marine. Histria era deci „eine

³³ Din bogata bibliografie a problemei, semnez trei dintre lucrările fundamentale: J. Boardman, *op. cit.*; A. J. Graham, *Colony and Mother-City in Ancient Greece*², Chicago 1983; și N. Ehrhardt, *Milet u. seine Kolonien*, Frankfurt a. Main, 1983.

³⁴ You. Vinogradov, în *Actes du VIIe Congrès International d'Epigraphie grecque et latine*, 1979, p. 298 urm.

³⁵ P. O. Karyškovskij, în *Numizmatika antičnogo Pričernomor'ia* Kiev 1982, p. 72 urm.

³⁶ P. Alexandrescu, *Kokalos*, 14—15, 1968—1969, p. 88 urm.

³⁷ You. Vinogradov, *ibid.*, p. 300 urm., care reia discuția cu privire la caracterul războinic sau pașnic al colonizării ioniene în bazinul Mării Negre în *Antičnaja Grecia I*, Moscova 1983, p. 370.

³⁸ P. Alexandrescu, *Dacia* 22, 1978, p. 331, cu bibliografia mai veche a problemelor.

³⁹ Existența unui al doilea port, situat în nod-estul orașului, presupusă de Vasile Canarache, care pare a fi descoperit, sub oglinda lacului, părți dintr-un dig pe o lungime de 250 m, nu a putut fi încă confirmată, din lipsa unor cercetări subacvatice metodice.

Doppelgründung", formată din două unități distincte, după un model urban cunoscut în lumea colonială⁴⁰. După indicațiile furnizate de topografia zidurilor succesive de apărare, se poate presupune că fiecare dintre cele două unități au funcționat separat una de cealaltă, cel puțin pînă către sfîrșitul sec. al IV-lea sau începutul celui de-al treilea (data ridicării fortăreței elenistice), fiecare fiind înconjurată de cîte o incintă proprie.

Către SV, Vest și în special NV se aflau necropolele. Cea dinspre NV, cea mai întinsă, este astăzi despărțită de oraș prin cele două lacuri, Istria și Sinoe, formate recent. Sînt necropole tumulare ocupînd mai mulți km², despărțite de terenurile agricole printr-un val de pămînt și un șanț, realizate înaintea perioadei elenistice. Grație examinării fotografiilor aeriene s-a putut identifica și un sistem rutier care lega orașul cu siturile rurale vecine. Drumurile traversează radial necropola de NV, fiind angrenate într-un sistem de lotificare asupra căruia se va reveni mai jos⁴¹.

HISTRIA PÎNĂ LA MIJLOCUL SEC. AL VI-LEA Î.E.N.

Pentru istoria cetății în primul secol de existență, dispunem de puține categorii de documente. Săpăturile efectuate în zona sacră⁴², deși au ajuns pînă la stîncă vie, nu au descoperit resturi de monumente din această primă etapă. Există însă dovezi că aici se ridicaseră deja unele edificii de cult, din care s-au păstrat piese dispartate din acoperiș, fragmente de Traufziegel decorate, ca factură și stil aproape de piese similare de la Milet⁴³. Un kalypter de același tip poartă o dedicație *boustrophedon* către Afrodita : Ἀφροδίτη ἀνέθηκεν ἐξ....Λ.../ἐγγαλλμα⁴⁴. El indică existența, în vremea timpurie, a cultului acestei divinități în cuprinsul *temenos*-ului, înaintea construirii sanctuarului de piatră.

⁴⁰ După împărțirea lui Roland Martin, în *Architecture et société, de l'archaïsme grec à la fin de la république romaine*, Paris-Roma 1983, p. 9 urm., Histria se încadrează în tipul „volontaire et différencie, résultat d'un acte de création unitaire”, cu două centre, unul religios, celălalt civic, ca unele orașe siciliene. Un model de structură urbană pentru orașul arhaic și clasic a fost propus de M. Mărgineanu-Cirstoiu, în *Bauplanung und Baueorie der Antike*, Berlin 1984, p. 303, cu obiecțiile lui Al. Suceveanu, *Dacia* 29, 1985, p. 139 urm.

⁴¹ Vezi partea a doua a studiului.

⁴² Raportul de săpături asupra acestei zone va apărea în *Histria* 7, în pregătire. Cf. prezentarea preliminară a lui K. Zimmermann *EAZ*, 22, 1981, p. 453—467.

⁴³ K. Zimmermann, *Dachterrakotten griech. Zeit aus Histria. Untersuchungen zur Typologie, Datierung u. Verbreitung keramischer Bauelemente im Schwarzmeergebiet*, Diss. B (= Habilitation), Berlin 1983 (= K. Zimmermann) p. 315 urm.: F V a, F VII 1, T I (acoperișul 2); F VI a, F VII 5 (acoperișul 4); F V b, D VII (acoperișul 5). Toate piesele erau acoperite cu firnis alb-sidifiu.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 160 : D VII 11 ; Pippidi, *ISM* I, n° 101.

Sondajele efectuate în așezarea civilă, în puncte situate pe limita ei de nord și de vest, au scos la lumină locuințe „hüttenformiger Art und es ergab sich dabei, dass es durchweg südöstlich ausgerichtete, rechteckige, meist einräumige Oberflächenbauten waren“⁴⁵. O parte dintre ele datează din prima jumătate a veacului al VI-lea. Este interesant de semnalat constatările din punctul X/1959, unde s-a observat suprapunerea a mai multe serii de locuințe, începând cu cele mai vechi (L9 și L 10), datînd dintre anii 580—570, pînă la cele mai recente de la sfîrșitul celui de-al treilea sfert al sec. al VI-lea⁴⁶. Alături de asemenea locuințe a fost descoperit și un semibordei din primul sfert al sec. VI-lea.

Din aceeași perioadă datează cele mai vechi descoperiri din așezarea rurală de la Tariverde, situată pe malul rîului Lunan Dere, nervura principală a nucleului *chôrei* histriene, la circa 18 km vest de cetate. Cel mai vechi document este un skyphos Corinthian Mijlociu. Așezarea, întemeiată de histrieni⁴⁷, este situată către limita de apus a „amfiteatrului“ descris mai sus, în apropierea izvoarelor de apă potabilă de la Fîntînele, care vor fi captate mai tîrziu și aduse cu ape-ducte în cetate.

Importurile din această perioadă, care, în fapt, cuprinde ultimul sfert al sec. al VII-lea și prima jumătate a celui următor, se disting printr-o covârșitoare proporție a produselor aduse din Grecia Asiatică⁴⁸. Pieseile milesiene sînt printre cele mai vechi, dar odată cu începutul veacului al VI-lea, principalii furnizori, atît de ceramică „de lux“ sau de uz zilnic, cît și de vin și ulci, se diversifică considerabil. Ei pot fi localizați la nord de Milet, în insulele Samos, Chios și Lesbos, iar pe continentul anatolian la Clazmene și în ținuturile aferente (Teos?)

În cercetările recente, întreprinse cu o metodologie complexă, din masa descoperirilor ceramice a putut fi izolat și grupul ceramic de producție locală, histriană⁴⁹. Este vorba de vase de uz curent, de forme oarecum variate, uncori decorate⁵⁰. S-a descoperit și cartierul de olari, cu cuptoarele lor, la marginea așezării civile, în preajma incintei. În sfîrșit, s-a putut preciza că cele mai vechi piese atestînd această activitate, provin chiar din cel mai vechi nivel din așezarea civilă (NA I), datînd de la începutul sec. al VI-lea î.e.n.⁵¹. Producția histriană de ceramică se amplifică de-a lungul secolului, atîngînd perioada sa de

⁴⁵ S. Dimitriu, in *Palast und Hütte. Bauen und Wohnen im Altertum*, Mainz 1982, p. 312; eadem, in *Histria* 2, p. 21 urm.

⁴⁶ S. Dimitriu și C. Dumitrescu, *Materiale*, 7, p. 243; P. Alexandrescu, *Histria*, 4, p. 126, pentru cronologie.

⁴⁷ C. Preda, *Pontica*, 5, 1972, p. 77 urm., cu bibliografia cercetării.

⁴⁸ Alexandrescu, *Histria* 4; Dupont, *Dacia* 27, 1983, p. 18 urm.

⁴⁹ M. Coja și P. Dupont, *Histria* 5.

⁵⁰ P. Alexandrescu, „*Dacia*“, 16, 1972, p. 111 urm.

⁵¹ Este vorba de cratere cu toate implantate orizontal (*Histria* 4, cat. 634, 638), străchini tip I a (cat. 733) și cești cu toate supraînălțate (cat. 736). Aceasta corectează observațiile mele din *Dacia* 16, 1972, p. 125, unde cel mai vechi ansamblu cu ceramică histriană era considerat inventarul funerar al tumulului XVII, din al treilea sfert al sec. VI.

înflorire odată cu începutul veacului următor. Metodele utilizate de olarii histriani și tehnologia pe care au folosit-o erau, în bună parte, inspirate nu din atelierile metropolei, ci din cele ale Ioniei de Nord și ale orașelor insulei Lesbos. Din acestea din urmă pare a fi fost introdusă ideea producției ceramicii cenușii, arse în cuptor reducător⁵².

Amprenta nord ioniană și lesbos-iană asupra ceramicii de la Histria, atât cea importată cât și cea fabricată la fața locului, nu ne mai poate surprinde astăzi. Situația trebuie explicată întorcându-ne din nou la fenomenul însuși al colonizării milesiene. Diversitatea de origine a coloniștilor este probabilă, mai ales în cazul Miletului, care a întemeiat un număr mare de colonii. Mișcarea a atras și greci din diverse orașe ioniene, căci interesul altor orașe pentru regiunile pontice este atestat, cel puțin pentru cetăți ca Teos, Clazomene și Phocea, care au întemeiat aici așezări proprii sau au trimis grupe de coloniști în ținuturile Miletului. Fără a avea însă în vedere acest moment îndepărtat, se constată că raporturile coloniilor milesiene în general nu se limitau la cele cu metropola lor. Carl Roebuck a observat că, spre deosebire de alte orașe, Miletul nu acapara comerțul coloniilor sale. Negociul era exercitat de orașele asiatice în cadrul unei *koiné*⁵⁴, din care făceau parte cetățile asociate în factoria de la Naucratis: Chios, Teos, Phocea, Clazomenai, Rodos, Cnidos, Halicarnass, Phaselis, Mytilene, Samos și Milet. O bună parte dintre orașele ioniene și eoliene erau implicate, într-un fel sau în altul, în relațiile comerciale cu Histria⁵⁵. Mai mult chiar: este posibil a recunoaște în paleta importurilor și activitatea singurului oraș din Grecia europeană, care se asociase negustorilor asiatici, și anume Egina⁵⁶.

Prezența coloniilor ei, încă de la mijlocul secolului al VII-lea, mai întâi în Propontida, apoi în Marea Neagră, indică interesul acestei cetăți pentru zonă⁵⁷. Pe de altă parte, încă din ultimul sfert al veacului VII, apar la Histria produse ceramice ale altor două centre importante de producție din Grecia europeană: Corint și Atena. Ceramica celei dintâi atinge la Histria în primul sfert al sec. al VI-lea (Corintianul Mijlociu) nivelul cantitativ și calitativ cel mai ridicat. Cât despre ceramica atică, după apariția ei încă de la sfârșitul veacului al VII-lea, curba importurilor crește începând cu al doilea sfert al veacului următor. Cum nici Corintul și nici Atena nu par a fi fost interesate în

⁵² Modelele și tehnologia histriană au fost introduse și în mediile getice, așa cum am încercat să arăt în studiul din Dacia 21, 1977, p. 213 urm.

⁵³ P. Alexandrescu, Dacia, 16, 1972, p. 125.

⁵⁴ Carl Roebuck, Classical Philology, 1951, p. 221 urm.; idem, *Ionian Trade and Colonisation*, p. 131.

⁵⁵ Încă obscură rămâne chestiunea producției ceramice phoceene. „Vidul focean”, proclamat de J. P. Morel, BCH 99, 1975, p. 856, constatat și de P. Dupont, *loc. cit.*, p. 223, nu pare încă plauzibil.

⁵⁶ Relațiile Eginiei cu orașele grecești de pe coasta Anatoliei sînt atestate și de bogata serie de ceramică „East Greek” descoperită în cele două sanctuare ale insulei, E. Walter Karydi, în *Alt-Ägina II* 1, Mainz 1982, p. 9 urm.

⁵⁷ J. Boardman, *op. cit.*, p. 240 urm.; A. J. Graham, JHS 91, 1971, p. 35 urm., corectînd pragmatismul arheologic.

comerțul ceramic din Marea Neagră (cea de a doua își va face simțită prezența mai târziu, după sfârșitul războaielor greco-persane)⁵³, rolul de intermediar a putut fi jucat de egineti, cunoscuți chiar și mai târziu, de către Aristot, *Pol IV*, 129 b, pentru marina lor comercială. Odată cu alte mărfuri, ei au adus și produsele lor specifice, vasele de bucatărie⁵⁹, exportate în multe alte regiuni.

Așadar, în decursul unui secol de la întemeiere, Histria se prezenta ca o cetate în plină dezvoltare. Zona sacră este deja constituită. Există indicii asupra unor construcții de cult precum și a instituirii cel puțin a unuia dintre cultele cunoscute mai târziu, cel al Afroditei, alături de religia divinității principale, Apollo Ietros. În cel de al doilea nucleu al orașului, locuirea este atestată într-un punct situat în partea de Nord, sub forma unor locuințe de suprafață și a unui semibordei, deja ordonate în cadrul unei structuri urbane. În aceeași vreme, avem atestată cea mai veche așezare rurală, cea de la Teriverde, indicând luarea în exploatare a unui teritoriu agricol, de-a lungul râului Lunan Dere, cuprinzând, probabil, o parte din amfiteatrul natural din spatele Cetății, și nucleul viitoarei *chora*. Încă de la sfârșitul veacului al VII-lea sau începutul celui următor histrienii se stabilesc pe Cap Doloșman, unde aveau să ridice un avangăst fortificat pentru supravegherea intrării corăbiilor în golful Histriei, dar și o așezare pentru exploatarea agricolă a pământului din apropiere. În sfârșit, tabloul importurilor ceramice, atât cât a putut fi precizat pînă acum, arată că cetatea preluase deja funcția sa de centru comercial, propriu majorității citoriiilor milesiene din bazinul pontic⁶⁰.

HISTRIA IN ARCHAISCHER ZEIT

PETRE ALEXANDRESCU

Zusammenfassung

Die Arbeit ist der erste Teil einer in Vorbereitung liegenden *Geschichte von Histria*. Der Verfasser analysiert die vielfältigen Aspekte, die für eine möglichst vollständige Geschichte der milesianischen Kolonie von ihrer Gründung

⁵³ S. Dimitriu și P. Alexandrescu, RA, 1973, p. 23 urm.; T. S. Noonan, AJPh 94, 1973, p. 231 urm., privind comerțul de grâu cu Marea Neagră în sec. VI î.e.n.

⁵⁹ P. Alexandrescu, *Histria*, 4, cat. 816 suiv.

⁶⁰ Asupra caracterului predominant comercial al coloniilor milesiene din Marea Neagră vezi C. Roebuck, ClPh 46, 1951, p. 219, nota 22, care discută și valoarea termenului 'ἐμπορίον' utilizat de Herodot pentru a le caracteriza. O anchetă independentă a întreprins și V. V. Lapin, *Grečeskaja kolonizacija Severnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1966, cu interesante concluzii asupra specificului așezărilor elenice din nordul Mării Negre.

und bis zur Hälfte des 4. Jh. v.u.Z. notwendig sind. Es werden Resultate neuerer Forschungen, Ortungsprobleme, geomorphologische Forschungen im Küstenbereich des Schwarzen Meeres, die geographische und ökologische Umgebung, die Geden, die Gründung, die Angaben über die städtische Struktur und archäologische Dokumente, die Kultbauten, Wohnungen, die Importkeramik und die am Ort hergestellte histrianische Keramik betreffend, die in Histria und an Stellen vorhanden ist, die zu einer möglichen archaischen *chóra* der Burg gehörten: Tariverde und Dolosman, wiederbesprochen und mit neuen Erkenntnissen vervollkommet.

Die Schlussfolgerung, ist dass in Laufe eines Jahrhunderts von seiner Gründung, Histria als eine in voller Entwicklung befindliche Burg anzusehen war.